

Капо і Сокіл

Анатолій Дрофань

Циркова вистава завжди кінчалася коронним номером: виступом дресирувальника Івана Потапенка зі своєю змішаною групою звірів.

В антракті уніформісти виносили на круглу циркову арену секції великої залізної клітки. Потім монтували ґратчатий тунель, що з'єднує клітку із закуліссям, ставили скупий реквізит — кілька тумб, на стінки вішали дві полицки. Коли все було готове, лунав дзвінок, що заливав велике циркове приміщення ляцанням, мовби на мармурові східці мішками сипонули срібні червінці і вони, підскакуючи та скочуючись з приступки на приступку, виповнювали коридори та сам зал дзвоном металу.

Нетерплячі, збуджені глядачі шумно сідали на свої місця. Уже оркестранти високо на площадці, огороженій легеньким бар'єрчиком, пробують свої інструменти. Виходить диригент в чорному смокінгу і білосніжній сорочці, з бабочкою біля коміра. Поволі згасає світло, і в круглий зал плеться спокійна мелодія флейти. Потому спроквола загораються різноколірні юпітери, вихоплюючи з морока тільки велику клітку на арені.

Зал уже затих, завмер. Лиш флейта, набираючи сили та голосу, струмує вниз ніжні переливи, наче кличе когось. До неї приєднується валторна, воркує грудним м'яким голосом. Тепер вони удвох запрошують на арену тих, кого з такою цікавістю чекає увесь зал, сотні людей.

Але арена хвилину пустує, збуджуючи ще більший інтерес глядачів.

Та ось в оркестрі напружено брязнула мідь таріль, наче з нетерпіння упала фарфорова ваза і лунки скалки її покотилися між рядів. І це допомогло. Тунелем на арену поскакало щось сіре, плямисте. Двоє. Одне за одним.

Та що це? Тьху — лиш два пси. Правда, трохи незвичні — великі, мордаті доги з короткими цурпалками хвостів. І зал замість аплодисментів зустрів їх легким презирливим смішком. Хтось у першому ряду зневажливо гукнув:

— Теж мені артисти...

Простуджений бас скептично додав:

— Для таких героїв можна було й не ставити кліті...

Останнє слово згубилося, потонуло в шквалі, бурі оплесків. Тунелем ішов циркач у яскравій гуцулці, ведучи під руку гладуху-дівчину в барвистому платті, квітчастій хустині, з якої визирала довгорила морда бурого ведмедя.

Вийшовши на манеж, артисти вклонилися низько на три боки глядачам, викликаючи ще більше завихрення аплодисментів. Тим часом оркестр заграє вальс "Білі каштани", і циркач Іван Потапенко, чи, як його найчастіше називали співробітники цирку, Федотович — вилицюватий брюнет років за п'ятдесят, пішов у танок зі своєю партнершею.

Після танцю, коли втихли оплески і захоплене тупання ніг усього залу, незграбна

танцюристка сіла на тапчан спочити, а Федотович почав викликати інших своїх артистів.

— Мій добрий друг — тигр Хасан...

Цей "добрий друг" у жовто-оранжевій чорно-смугастій шубі зайшов у клітку м'якими нечутними кроками. Невдоволено позирнув навкруг, здавалося, все ще виповнений люті за ту фатальну хвилину, коли нога його на глухій стежині серед шестиметрової висоти очерету на березі Амуру необачно втрапила в капкан звіроловів.

Тепер на двох догів уже ніхто не звертав аніякісінької уваги. Забуті всіма, вони незрушно сиділи на своїх поличках з протилежних боків клітки. Ні, тіла їхні справді лишалися нерухомими, мовби витесані з сірого плямистого граніту, але голови і особливо очі — великі карі очі були в безперервному русі.

Ті два доги — брати. Капо з розсіченим правим вухом на рік старший за Сокола. Їхня мати Віоліна — стара псина з винятково розумним поглядом — раніше сиділа ось на цій поличці, де зараз Капб. Її задер лютий тигр Хасан, що в цю хвилину, сердито озираючись, іде до своєї тумби.

Він уже не один рік виступає, кожного разу зриваючи в залі бурю захоплення. Став, так би мовити, заслуженим чи навіть народним, знімався в багатьох кінофільмах. На зйомки його возили в найкомфортабельнішому легковому автомобілі, і він, сидячи поруч зі своїм господарем, з холодною поважністю дивився у вікно. Хасан не раз мандрував по закордонах, пляжився на осонні Женевського озера і Середземного моря. Його портрети обійшли всі газети світу. Але ніщо не змогло вгасити в ньому злоби за ту необачну хвилину, коли капкан сталюю щелепою схопив його лапу. О, було б тоді в нього ще кілька хвилин, він би не замислюючись перегриз собі задню лапу, щоб тільки знову опинитися на свободі. Але за хвилину накиннулися мисливці-тигролови, обплутали сіткою, зв'язали лапи, а між зуби в пащу запроторили вонючу колоду і міцно прив'язали її поза вухами до голови.

А до того ж він був паном всього Приамур'я. Сто кілометрів для нього — не відстань. Ріка, хай навіть найширша, — йому не перешкода. Двокілометрової висоти гору перемахе за кілька хвилин, бо чотириметровий стрибок — то звичайний крок його. А коли попереду тікає табун вепрів, лишаючи по собі в повітрі приємні пахощі запарених тіл, і десятиметровий "мах" — теж річ нормальна.

Він по праву міг вважати себе повновладним царем над усім живим. Ведмеді, кабани, олені, прудконога антилопа, що здатна позмагатися з вітром у швидкості, — всі поступаються йому в бігові. Підступна лисиця хай не береться його перехитрити.

Людині теж краще не зустрічатися з ним віч-на-віч, особливо якщо звір голодний.

І ось тепер рудошерстий смугастий цар-повелитель мусить сам слухатися оцього непоказного чоловічка в білій сорочці-гуцулці. Може, і Федотович був серед тих, що спіймали його, заплутали в сіті? Але нічого, він, Хасан, ще вибере хвилину, спіймає мить і розрахується за всі приниження...

Під поглядом Потапенка і особливо двох догів, що не спускали з нього очей, Хасан сів на тумбу.

А в проході тунелю уже з'явилися нові "артисти", і Федотович поспішав представити їх глядачам.

— Прошу любити і жалувати — львиці-сестриці Сільва та Марта...

Ці веселіші. Штовхаючи одна одну, вони бігли до свого вчителя-дресирувальника, лащилися до нього, мовби раді зустрічі. Але то тільки здавалося. Насправді вони шукали господареву руку, бо знали, що в ній два шматочки смачного сирого м'яса, якими він мусить обов'язково почастувати "сестриць" за їхню кошащу ласкавість.

Львиці теж сіли на свої тумби.

Потім затрухикала рись — незугарна велика іржаво-червоняста кішка на собачих прямих ногах з китицями на вухах і пишними бакенбардами під щоками.

— А, пані Нона... Просимо, просимо... — гукав Федотович.

Рись, не звертаючи особливої уваги на господаря, теж пішла на місце.

Ця, звичайно, не така небезпечна. Тільки поранена, вона може накинутися на мисливця. В інших випадках завжди уникає зустрічі з людиною. Та й здибатися з риссю важко, бо ж вона цілий день лежма лежить десь в густих малодоступних місцях лісу чи в горах, вилазячи на полювання лиш після заходу сонця.

Виходили інші звірі: пантера, пума, леопард — і починалися, власне, виступи чотириногих артистів. Леопард скакав з тумби на тумбу, пролітаючи через підставлений обруч; білий та чорний ведмеді каталися на смугастих кулях, балансували палиці на кінцях носів, кружляли на велосипедах; рись показувала вищу акробатику на трапеції, підвішеній до купола клітки.

Все робилося так легко, мовби звірі й народилися циркачами. Зал раз по раз здригався від аплодисментів.

Тільки Капо і Сокіл сиділи нерухомо на своїх полицках. Їх ніхто не кликав на арену. Їм ніхто не аплодував. На них просто не звертали уваги.

Коли Федотович теж піднявся на трапецію, щоб виконати акробатичний номер разом із риссю, несподівано нога в нього спорснула, і дресирувальник упав.

Такого раніше ніколи не траплялося. Старіє, старіє Федотович, сили вже відмовляють йому. Та, мабуть, давалося взнаки й те, що два ребра, потрощених ведмедем, довелося хірургам просто видалити, що права рука двічі перебита — першого разу пантерою, другого — тигром.

Капо помітив, як нараз Хасан, побачивши дресирувальника на підлозі, подався вперед, витягнув шию, і ніздрі в нього хижо розширилися. Все Капове тіло напружилось, він не спускав пильних очей з Хасана, і права лапа від неймовірної напруги дрібно затремтіла.

Капо, до якого від матері перейшли всі обов'язки старшого, знав: яким би слухняним та вишколеним не був звір, але коли бачить, що людина падає, забуває всю науку. В звірові прокидається звір. Він в одну мить навідає на лежачого. Зуби впиваються в тіло. А тільки ніздрі вловили запах крові, уже ніщо не в силі зупинити хижака — гострі ікла, кігті двох сильних лап шматують жертву.

Два доги-брати не годні були стримати вібруючих передніх лап. Вони бачили зразу

всю клітку в цілому та кожного звіра зокрема. Всі клітинки їхнього тіла напружились, і доги жалісливо застогнали.

Але того в залі ніхто не помітив. Федотович швидко схопився на ноги, і номер продовжувався. '

Виступ дресированого звіринця тривав з годину. На закінчення всі звірі лягали на підлогу, утворюючи суцільний живий килим, а Федотович безтурботно випростувався. на теплому настилові і якусь хвилину мовби відпочивав.

Зал ревів.

Потому Потапенко прощався з своїми вихованцями, і вони під вдячні аплодисменти глядачів зникали за кулісами. Наостанку Федотович сідав на бурого ведмедя-танцюриста, махаючи двома руками над головою, теж їхав у тунель. Слідом за ним бігли два доги.

І хоча зал продовжував аплодувати і тупав ногами, все ж те захоплення не адресувалося догам-братам. З них скоріше насміхалися. Простуджений бас у першому ряду сказав своєму сусідові:

— А цим бідолахам так і не дали можливості показати свої таланти... Ха-ха...

Сусід, сміючись, зауважив:

— Та вони, мабуть, пенсіонери...

Вистава кінчалася. Зал порожнів. Згасали юпітери. Але клітки з манежу уніформісти не прибирали. Тепер шумно було в коридорах та біля роздягалки. Але скоро й там залягла тиша. Цирк гасив на фасаді рекламні вогні, й велике циркове приміщення здавалося з вулиці німим, заснулим.

Але то тільки здавалося.

Коли глядачі, повернувшись додому, розповідали домочадцям про все бачене цього вечора, а потім лаштувалися на спочинок, під куполом цирку знову спалахували юпітери. Не було вже тої урочистості, як під час вистави — не грала музика, пустували крісла в залі, не чути було аплодисментів. Лише кілька чоловік — асистентів Федотовича — стояли по боках клітки з довгими бамбуковими палицями — і все починалося спочатку. Вибігали Капо й Сокіл і сідали на свої полицки, виходили знову звірі.

Під час вистави чорний ведмідь Хохо не послухався дресирувальника, неправильно зробив прохід. Тепер обов'язково треба змусити його повторити цей номер три, чотири, п'ять разів підряд. Набутий у довгій виучці рефлекс слід підсилити негайно. Бо інакше завтра Хохо поведе себе ще свавільніше, а через кілька вистав, дивись, і зовсім відмовиться від роботи.

Хохо опирається, лінькує. А Федотович вимагає від нього праці, вимагає спокійно, але невідступно. Ще раз. Ще й ще... Звір мусить завжди відчувати над собою неослабну волю людини!

Капо і Сокіл у напрузі. Репетиція завжди річ відповідальніша за сам виступ, бо звірі втомлені, знервовані. Та й дресирувальник тепер вимогливіший, ніж під час вистави. То ж щохвилини можна сподіватися на люту відсіч звірів чи просто напад.

Федотович захопився. Відчувши перемогу над упертим Хохо, він давить і давить його силою своєї волі, змушує ведмедя працювати знову й знову.

— Ну ще раз, Хохо... Пішли, пішли...

І раптом тривожний голос асистента:

— Спиная!

Федотович різко повертається. Очі його зустрілися віч-на-віч із хижим поглядом пантери, що скрадливо ступила кілька кроків, напружилася перед стрибком.

Але Капо раніше асистента розгадав її намір і вже готовий був зірватися з полиці, перегородити шлях, рятуючи людину, кинутися в єдиноборство.

Та тепер дресирувальник уже все бачить.

— На місце! — владно наказує він і швидко йде на хижака, даючи зрозуміти, що зовсім не боїться його.

І звір поник, зів'яв, покійрно сів на тумбу.

— Тобі скучно?— питає Федотович.— Ти хочеш попрацювати? Що ж, я зараз тобі дам таку можливість.

Тепер Хохо, все ще сердитий та знервований, відпочиває, а пантера трудиться.

Коли Хохо надто лютий, він завжди хилить головою, мов маятником: вліво-вправо, вліво-вправо. І зараз ритмічно заколював нею.

Сусідню тумбу займає білий ведмідь Сніжок— напарник Хохо по виступах. Його, видно, дратує оте пухле Хохове колихання головою, він простягує до нього морду, мовби говорить:

— Що, Хохо, нервуєш? Ото на виставі не треба сачкувати... І нам би було спокійніше. А тепер кинь по-дурному мотати головою.

Останнє Сніжкове зауваження обурює Хохо, і він, не довго думаючи, заїхав лапою білому у вухо.

— А, так ти ще так? — заревів Сніжок.

І в якусь мить чорно-білий великий вовнянці клубок, ревучи та скиглячи, покотився по клітці.

— На місце, Сніжок! На місце, Хохо! — кричить дресирувальник, але звірі вже не чують того голосу. В Сніжкові й Хохо прокинулася давня звірина ненависть, і тепер прийшла хвилина вилитися їй. Вже ніщо не може зупинити двох молодих сильних ведмедів.

Клубок котиться прямо на Федотовича. Дресирувальник відступив, притиснувся до стінки.

Дві бамбукові палки, просунуті асистентами між ґрат, штовхають, колошматять задирак, але те нічого не допомагає. Звірі лиш більше лютіють.

Федотовича в цю хвилину менше турбує Хохо та Сніжок, ніж всі інші звірі, що можуть позриватися з місць і-тоді... Хіба можна передбачити, що станеться потім?

Але що ж робити? Може, піти на ризик і дати їм можливість помірятися силами? Хай визначиться дужчий, і тим буде покладено край ведмежому суперництву.

Минає хвилина, друга. Капо і Сокіл тихо скарчать, їм, мабуть, не подобається таке

безладдя в клітці чи здогадуються, що за цим може прийти ще більший, страшніший хаос. Нетерпляче переступають з ноги на ногу.

Хай тільки Федотович дасть знак, і вони сірими блискавками кинуться в боротьбу і тим самим припинять її. Але дресирувальник, притиснувшись до стінки клітки, мовчить.

Та ось у Сніжка по білій шубі на лапі пов'юнилася червонаста ниточка. Він боляче заревів, готовий тікати. І Федотович відштовхується від стінки. Стріляє бич у повітрі, мов револьвер. Раз, другий.

— На місце! — кидає владно приборкувач.

Сніжок тікає, з дивною спритністю вискакує на тумбу. Але Хохо... Дресирувальник ще ніколи не бачив його таким. Розчепірена паща бризкає червоною піною, очі налиті люттю. Він зводиться на задні лапи і, ревучи, йде на людину.

— На місце, Хохо! На місце! — закричав Федотович і над самісінькими очима стрельнув бичем.

Хохо примружив повіки, та не відступивсь, а ще нахрапистіше пішов на дресирувальника.

Асистенти наставили проти нього палиці. Але одну ведмідь вибив із рук, другу лапою відсторонив убік і, ревучи, насувався на Федотовича.

Приборкувачу нікуди було відступати. Спина його впиралася в ґрати. Він зрозумів, що розлючений ведмідь зараз накинеться на нього, і може статися, що ця репетиція буде останньою в його житті.

І тоді він крикнув:

— Капо! Сокіл!

Дві сірі блискавки метнулися в клітці. Короткий гавкіт, посилений високим куполом цирку, громом упав на арену.

Капо був дорослішим, досвідченішим і за правом старшого оберігав свого молодшого брата. Коли побачив, що Сокіл, піднявшись на задні лапи, впився зубами ведмедеві в груди, штовхнув його:

— Йди туди, назад, а я тут... Тікай звідси!..

Хоча Сокіл уже до краю розгярівся, все ж послухався. Метнувся поза ведмедем, і вже із спини в Хохо летіла чорна вовна.

Капо знав, що найвразливіше місце у звіра — на паху, де й шкіра ніжніша, і шерсть не така густа. І Хохо зразу ж відчув усю силу Капового укусу, йому заболіло так, ніби хто широнув у пахвину розпеченим ножом.

Хохо завив і, забуваючи своє зло на людину, аж палахкотів від люті на двох псів.

Він дуже сильний, цей молодий чорний ведмідь Хохо. Міг би легко пошматувати й одного й другого собаку. Але ті виявляли неймовірну спритність, встигали болюче загородити йому у тіло ікла й ту ж мить відскочити, рвонувши рану. Він здатний роздавити їх з такою легкістю, з якою може знищити бугай овода, гедзя. Але бугай боїться тих маленьких дзигунів і часом тікає від них неозирці.

Хохо з власного досвіду знав, що краще не зв'язуватися з цими догами. І ведмідь,

опустившись на лапи, підібрав куцого хвоста, кинувся навтьоки до своєї рятівної тумби. Тим більше, що вже й бамбукові палиці ширяли йому в боки і бич приборкувача раз по раз бахкав над головою. Але перед тим, як вискочити на тумбу, Хохо все ж таки встиг добряче шарпонути своєю когтистою лапою по спині Капо.

Той поєдинок тривав всього кілька секунд. Людина в ньому взяла верх. Між білим ведмедем Сніжком і чорним Хохо визначився переможець. Тепер під час вистав вони не задумують пробувати своїх сил, хіба що пошкірять один на одного зуби та й тільки. Чорний ведмідь теж одержав добру науку і, мабуть, не стане лінкувати та сваволити під час виступів. То, врешті, буде нагінка й для інших.

На світанку, коли над містом з того боку, де завжди сходить сонце, в прояснілому небі над дахами будинків піднялася яскрава зоря, провіщаючи близький ранок, репетиція кінчилася.

Знову звірі залишали клітку, одержуючи від приборкувача у винагороду шматки сирого м'яса.

Останніми покидали арену Капо та Сокіл. Вони були байдужі до подачок, котрі одержували інші звірі. Доги-брати з презирством дивилися на ті задобрювання і, коли, приміром, білий ведмідь, учувши запах риб'ячого жиру, яким були змащені шматки телятини в кишені Федотовича, починав улесливо, догідливо витягувати морду та щупити вуха, доги зневажливо відвертались, вважаючи це нищим жебракуванням.

В першу ж годину робочого дня уніформісти бралися розбирати клітку, бо арена потрібна була акробатам, жонглерам та іншим артистам цирку для занять. І тоді, знімаючи з клітки поличку, на якій сидів Капо, вусатий робітник у синій уніформі невдоволено сказав товаришеві:

— Ах ти ж чорт, знову треба шукати ганчірку... Пес тут усе закривавив...

Проте і в житті Капо та Сокола бували свята. Це траплялося тоді, як Федотович, ідучи в місто прогулятися, брав і їх із собою. Тоді приборкувач в новому сірому костюмі, білій легкій сорочці з чорним метеликом біля коміра, неквапливою ходою простував міським тротуаром серед людей. Горожани пізнавали Федотовича, бо, мабуть, не раз бачили його серед звірів під куполом цирку. Увечері при світлі юпітерів через ґрати клітки важко було роздивитися його обличчя. І тепер, бачачи, скільки несхитної волі, мужності й водночас доброти ховалося в кожній рисці лиця Івана Потапенка, мимоволі доброзично посміхалися, а дехто, хоча й не був особисто знайомий, вітався з ним.

Нерідко хтось із перехожих зупинявся і пильніш придивлявся до Капо та Сокола. Часто позад собак чулися здивовані вигуки:

— Та ти глянь, які псини... У них же на шкірі живого місця немає — одні шрами...

Ні Капо, ні Сокіл на ті вражені голоси не зважали. Вони гордо йшли з двох боків свого господаря, друга, щасливі від свідомості, що й зараз на посту, на сторожі людини, вірні своєму покликанню і обов'язку.